

„Nem súlyed az emberiség!”...

**Album amicorum
Szörényi László LX. születésnapjára**

Főszerkesztő: JANKOVICS József
Felelős szerkesztő: CSÁSZTVAY Tünde
Szerkesztők: CSÖRSZ Rumen István
SZABÓ G. Zoltán

Nyitólap: www.iti.mta.hu/szorenyi60.html

MTA Irodalomtudományi Intézet
Budapest, 2007

SIMON ZSUZSANNA

Kánonok és kanonizálók a huszadik századfordulón *A Pesti Hírlap népszerű kiadványainak szerepe*

„Ész, erő és valamelyest talán szent akarat 1968-tól 1990-ig, tehát majdnem egy negyedszázadig olyan segítséget adott kezünkbe a mai magyar irodalom megértéséhez, amely bizonyos értelemben megjelenése pillanatában elavult. És nem szerzőinek hibájából[...]”¹ – E sorok újkori irodalomtörténetünk egyik jellegzetes sorsú művéről, *A magyar irodalom története 1945–1975* című kézikönyvről íródtak, akaratlanul is megfogalmazva a kánonok egyik lényegét. Művelődéstörténeti következtetés, hogy az irodalmi szöveg kánonná válásának sokszereplős folyamata az alexandriai grammatikusok óta minden korban létrehozta a maga *kritikai lajstromát*, a *művelt emberek* etalonját, amely sajátos preferenciák szerint osztályozta költőit és íróit. Ezt a folyamatot a bibliai kódexmásolók éppúgy befolyásolni tudták a maguk módján, mint az elkövetkezendő korok nagy művészeti és irodalmi irányzatainak képviselői. Persze, hogy a mindenkori műveltség alapjai hogyan és kik által jutottak el az emberekhez, koronként mindig változott és függött az adott kor szellemi fejlettségi szintjétől is. „A kánon megteremtésének aktusa – írja Kálmán C. György a *Helikon* kánonszámának egyik tanulmányában² – eredetileg és archetipikusan a »pap« feladata, a Törvény értelmezőjéé.” A kritikai lajstrom tehát kezdetben a »pap« előadása és értelmezése nyomán alakult és vált virtuális mércévé, s ezt a kánonalakító szerepet vették át a fejlődés során a különböző intézményrendszerek. „Azok a helyszínek, ahol mindezen szövegek megjelennek, mind bizonyos intézményekhez tartoznak ... az oktatás rendszeréhez, az irodalmi termelés rendszeréhez, a forgalmazáshoz és a befogadáshoz – folytatja Kálmán C. –, s ezek az intézmények (az oktatás helyszínei, az újságok, folyóiratok, könyvek vagyis az írott és elektronikus közlésmódok) az őket megtestesítő közvetítők (tanárok, minisztériumi tantervírók, szerkesztők és cenzorok, és így tovább) formálni tudják az irodalmi ízlést és közvéleményt. Összességében

1 Szörényi László, *Delfinárium. Filológiai groteszkek*, [1992], Felsőmagyarország Kiadó, 1998, 155.

2 *A kis népek kánonjainak vizsgálata – néhány módszertani megjegyzés*, *Helikon*, 1998/3, 251–260.

meg lehet állapítani, hogy a kánonok keletkezésének *folyamata* főbb konvencióiban (író–értelmező–közlő–befogadó) egészen a 20. század végéig lényegében egyforma maradt, csak az egyes részfolyamatok „*eszközei*” változtak az adott társadalmi kor technikai és műveltségi szintjén. Így amíg a középkorban a »pap« beszédét szóban adta elő és a szövegeket kézzel írták–másolták, addig korunkban mindez az elektronikus fejlődés következtében (is) egyszerre megsokszorozódik és egyúttal sokkal személytelenebbé is válik. Az egyes részfolyamatok tehát összevonódnak vagy önálló sodnak, s a »szerepek« felcserélődnek (Például, aki ma számítógépen írja műveit, az elektronikus világháló igénybevételével egyszerre író, közlő és közvetítő, az értelmezést a befogadó nyilvánosan is végezheti, amikor a szöveget elolvassa, megjegyzéseivel látja el, hozzáfűzi és írójának visszaküldi).

Az irodalmi kánon tehát már az 1900-as évek elején sem kallimakhoszi kötetekben jelent meg, hanem – például a korabeli irodalomtörténetek, lexikonok és a hivatalos középiskolai tankönyvek mellett – a korabeli írott sajtó, a lapok és folyóiratok lapjain. Európában a pozitivistá irodalomszemlélet kategóriarendszere egy kialakuló új világértelmezés hatására háttérbe szorult. A Nobel-díj megalapítása, Freud, Benedetto Croce és Einstein felfedezéseinek idején felváltotta a szövegmagyarázó módszer, amely elsődlegesnek tekintette a szöveg „tényeit,” a szerkezeti felépítést, a nyelvi-stilisztikai jegyeket és a témakört. Sipos Lajosnak és munkatársainak a közelmúltban megjelent kötete a mából visszatekintve részletesen feltárja a korszak iskolaszervezetének irodalomtanterveit, s az ezek alapján kialakított tankönyvi kánonokat: „...Ez a teret hódító eljárás éppen ellentétes volt a magyarországi általános gyakorlattal, az irodalomban a »nemzeti lélek« keresésével, a ... népies nemzeti költészet korának bemutatásával.”³ E romantikus irodalomfelfogást pedig a kor tan- és segédkönyvei, lexikonjai és irodalomtörténeti kézikönyvei érvényesítették. 1924-ben Klebelsberg ugyan elindított egy nagyszerű középiskolai programot, de ez inkább csak szervezeti modernizációt jelentett, a tananyag szemléletében mélyreható változásokat nem hozott. Sipos Lajosék joggal állapítják meg, hogy „Ez a szabályozás döntően a 19. század kultúra-fogalmára épült. A műveltséget azonosította a ténytudással, az irodalomban változatlanul a nemzeti eszme megjelenését kereste, beemelte a tantervbe azokat a műveket, melyeket a korábbi kevésbé részletes szabályozás nem nevezett meg, csak a tankönyvírók kanonizáltak (Kozma Andor, Ábrányi Emil, Herczeg Ferenc), a »különösen tárgyalandók« közé felvette Kossuthot, Deák Ferencet, Jósikát, Szigligetit, Gyulait. Feltűnő a közelmúltra utaló, »a nemzet legújabb válságainak tárgyköré«-be tartozó szövegek olvastatása mellett ...a »legújabb« irodalom háttérbe szorítása, a kortárs írók–költők közül kizárólag azok szerepeltetése, akik a korszak hivatalos magyar ideológiáját reprezentálták.”

3 SIPOS Lajos–FORGÁCS Anna–FÜZFA Balázs, *Iskolaszervezet és irodalomtanítás Magyarországon*, Bp., Pont Kiadó, 2003, 5–90.

Ezeket a törekvéseket juttatták érvényre a századforduló és a 20. század első évtizedeinek „hivatalos” irodalomtörténeti kézikönyvei, tankönyvei és lexikonjainak irodalmi szócikkei is. Az egyik legelterjedtebb kézikönyv a Beöthy Zsolt-féle *A magyar nemzeti irodalom történeti ismertetése* volt, amely 1877 és 1879 között jelent meg két kötetben. E középiskolák számára készült összefoglaló művön nemzedékek sora nevelkedett. Szemléletmódja elsősorban az irodalom *nemzeti* jellegét hangsúlyozza, s e szerint válogatta anyagát is. A másik hivatalos „Beöthy-kánon” *A magyar irodalom története*,⁴ amelyben a második kötet is csak Madáchig tárgyalja irodalmunkat, tárgyának időhatárait mindjárt a belső címlapon kiemelve: *A legrégebb időktől Kisfaludy Károly felléptéig* (első kötet), *Kisfaludy felléptétől a kiegyezésig* (második kötet). Műve hivatalos fogadtatását jelzi, hogy elismeréséül akkor megkapta az akadémiai tagságot, valamint a Kisfaludy Társaságét és számos egyesületét. A másik nagy munka az ismert hatkötetes Pintér Jenő-féle irodalomtörténet, amely szintén befejeződik Herczeg Ferenc és Gárdonyi tárgyalásával. Végül Alszegehy Zsolt hozott létre két fontos összefoglalást: *A XIX. századi magyar irodalom története* 1923-ban, *A XVII. század* című pedig 1935-ben jelent meg, de amelyek címükben és tartalmukban is csak e két század irodalomtörténetét vállalják.

E népszerű irodalomtörténeti művek konzervatív, nép-nemzeti irodalomszemléletét tükrözik az akkor használatos hivatalos magyar irodalomtankönyvek is. A 20. század elején tankönyvkiadással egy-két egyházi kiadó – mint a Szent István Társulat, valamint a nagyobb könyvkiadók, mint az Athenaeum és a Lampel R. Könyvkiadó Wodianer F. és Fiai) Rt. foglalkozott. A hivatalosságra az is utal, hogy minden esetben feltüntetik a vonatkozó miniszteri rendelet és engedély számát is. A középiskolai tankönyvek közül például a polgári leányiskolák 4. osztálya számára készült *Költészettan – az újabb magyar irodalom ismertetése*⁵ című munka, amely a Lampel R. kiadásában jelent meg 1910-ben. A szerkesztők mindjárt az előszóban elmondják: „Az irodalomtörténeti rész szorososan a tantervhez alkalmazkodik [...] Irodalmi nagyságaink közül tényleg csak a legkiemelkedőbbekkel foglalkozunk egy egész órai leckére való kiterjedésben, a többiek, valamint élő költőink és íróink csak neveik és legfőbb műveik említésével szerepelnek. [...] értékes útmutatással felhasználtuk e némű tankönyveink legjelesebbjeit, nevezetesen Beöthy Zsolt, Novák S. – Bognár D. dr., továbbá Szántó Kálmán,⁶ Vajda Gyula dr.⁷ és Váczy János dr. költészettanaikat illetve irodalomtörténeteiket anélkül, hogy teljes mértékben ne éreznők a jól teljesített önálló munka elégedettségét.”⁸ Az eredmény e művek

4 Athenaeum, I, *A legrégebb időktől Kisfaludy Károly felléptéig*, 923; II, *Kisfaludy Károly felléptétől a kiegyezésig*, 1010, 1901–1906. (Több kiadást is megért.)

5 Szerk. GLÓSZ FERENC, BEÖTHY VLADIMIR.

6 (1861–1923) író, újságíró, a Kecskeméti Lapok szerkesztője, irodalmi tankönyveket írt.

7 (1868–?) Tanár, irodalomtörténész. Petőfivel, Kölcseyvel, Eötvös Józseffel és Gyulai Pállal foglalkozott. Számos tankönyvet és iskolai segédkönyvet írt és szerkesztett.

8 I. m., *Előszó*, 4.

irodalomszemlélete nyomán született: legrészletesebben tárgyalja és legtöbbet közöl Petőfitől, Kisfaludy Károlytól, Vörösmartytól, Aranytól, Tompától, Jókaitól és Herczeg Ferencről, röviden beszél és néhány művet közöl Szabolcskától, Baróti Szabó Dávidtól, Csokonaitól, Garaytól, Horváth Mihálytól, Kemény Zsigmondtól; egy-egy művét közli Reviczkynek, Vajdának, Kiss Józsefnek, Kemény Zsigmondnak, fél-fél oldal elemzést szentel Madáchnak és Mikszáthnak, valamint röviden említi például Lauka Gusztávot. »Regényirodalmunk« című fejezetében Jókait és Mikszáthot elemzi fél-fél oldalon, »Egyéb elbeszélők« címen pedig egy-két mondatot szán többek közt Vas Gerebennek, Eötvös Károlynak, Pósa Lajosnak, Lampertth Gézának és Ábrányi Emilnek. Végül a kortársak egymondatos értékelésével zárja: „Élő íróink között legnépszerűbbek: Herczeg Ferenc, Eötvös Károly, Rákosi Viktor (Sipulus), Gárdonyi Géza, Bródy Sándor.”⁹ E két utóbbitól még művek címeit sem említi, pedig Bródy ekkor már túl volt népszerű romantikus regényén, a *Hófehérkén* (1984), két fontos színdarabján (*A dada* – 1902 és *A tanítónő* – 1908), Gárdonyi pedig legjobb regényeinek első során (*Az én falum* – 1898, *Egri csillagok* – 1901, *A láthatatlan ember* – 1902, *Isten rabjai* – 1908). Hivatalos tankönyvnek számított az Athenaeum kiadásában 1930-ban megjelent *Költészetten és a magyar irodalom rövid ismertetése a polgári fiú- és leányiskolák IV. osztálya számára* megjelent kötet¹⁰ is, melynek szemléletbeli alapelvei nem sokban térnek el a fentebb tárgyaltétól. Szerkezetét 1. *Költészetten* (I. Belvilági költészet, II. Külvilági költészet, III: Drámai művek, IV. Próza művek, V. A magyar irodalom rövid története), 2. *A régi magyar irodalom kora*, 3. *Az új magyar irodalom* című fejezetekre osztja. Ez utóbbit további öt részre tagolva tárgyalja: I. *Az ébredés kora*, II. *A nemzeti költészet kora* (gróf Széchenyit, Kisfaludy Károlyt, Katonát és Vörösmartyt bemutatva), III. *A népies költészet* (Kossuth, Deák, Petőfi Arany, Tompa Mihály, Szigligeti Ede és Madách); IV. *A regényirodalom története*-fejezetben ír »br. Jósika Miklós«-ról, »br. Eötvös József«-ről, »br. Kemény Zsigmond«-ról és Jókai Mórról. Végül a zárófejezet, V. *A legújabb kor* külön elemzi »*A nemzeti irányú*« lírát és epikát (Szabolcska Mihály, Kozma Antal, Vargha Gyula¹¹), röviden a »*jelképes költészet*«-et, melyhez Adyt, Kosztolányit és Babitsot sorolták, a világháború »*irredenta költészet*«-ét (Gyóni Géza, Pap-Vári Eleménné, Sajó Sándor), valamint a drámairodalmat, megemlítve Csiky Gergelyt, Berczik Árpád *Himfy dalai* című versét, tárgyalva Herczeg Ferenc *Ocskay brigadéros*, Gárdonyi *A bor*, *Karácsonyi álom* és *Annuska* című regényét, valamint Molnár Ferenc öt színművét (*A testőr*, *A farkas*, *Az ördög*, *Liliom*, *Fehér felhő*). Szintén hivatalosan engedélyezett és

9 *I. m.*, 280.

10 Bp., Athenaeum, 1930, 182. Szerk. AVAR Gyula állami polgári iskolai tanár, HUNYADY Béla székesfővárosi polgári iskolaigazgató, valamint MOLNÁR János, szintén állami polgári iskolai tanár.

11 VARGHA Gyula (1853–1929) költő, műfordító, statisztikus, gazdasági író. Az MTA és a Kisfaludy Társaság tagja és nagydíjasa. A Statisztikai Hivatal igazgatója, majd a Tisza-kormány államtitkára. *Dalok* címmel 1881-ben verskötete jelent meg, Victor Hugo és más francia írók fordítója.

elfogadott taneszköz a több mint hat kiadást megért *Költészettan*, mely viszont szerkesztésében már az előbb tárgyalt kiadáshoz alkalmazkodik. A *legújabb kor irodalmának* bevezető soraiban azt emeli ki, hogy „Petőfi Sándor és Arany János nemzeti iránya mutatkozik meg a legújabb kor költészetében”. Érdemes külön megemlíteni, hogy a mű utolsó részében – addig szokatlan módon és elismerően – Adyval, Móriczcal és Babitsccsal külön is foglalkozik, s megemlíti a századelő irodalmi forradalmának lapját, a Nyugatot is: „A Nyugat című folyóirat hasábjain egészen új utat tört a magyar költői nyelv és kifejezés terén. Ő hozta divatba a jelképes költői beszédet, amelynek szóképeit és kifejezéseit gyakran legrajongóbb hívei sem tudták megérteni. Feltűnést 1906-ban megjelent Új versei [sic!] keltettek, s heves vitára vezettek. [itt Ady *Föl-föl dobott kő* című verse következik] ...a nagyszámú, kevésbé jelentékeny »nyugatos« író közül Móricz Zsigmond mutat eredeti írói képességeket Sári bíró c. színdarabjában és a Hét krajcár c. kötete elbeszéléseiben. Babits Mihály költeményei újszerű hangjukkal tűnnek ki...”

Az iskolai segédeszközök közül hasonlóan használatos volt a Bartha József dr. és Prónai Antal dr. által szerkesztett *Magyar irodalmi olvasókönyv – polgári leányiskolák számára (A katolikus Polgári Leányiskolák IV. osztálya számára)* 1912-ben megjelent kötete, mely legalább öt kiadást ért meg 1910-től.¹² A kötetet Sík Sándor rendezte sajtó alá, s a 4. kiadást utószóval is ellátta, melyben kötetválogatását kommentálja: „...Végül elhagytam Mikszáth, Herczeg és Gárdonyi egy-egy novelláját, mert ezeket az írókat a tanulók úgyis jobban olvassák...”¹³ 1938-tól – háttérben az ismert európai történelmi folyamatokkal – egy új tantervi módszert fogadtattak el: „Ez a tanterv az irodalomtörténet helyébe a szövegmagyarázó módszert kívánta állítani, ugyanakkor azonban »erkölcsi állásfoglalásra,« »nemzetünk erkölcsi tökéletesedésé«-re, az »ősi hibák« leküzdésére akarta nevelni az ifjúságot, s a tárgyalandó szövegeket ennek a célnak rendelte alá. Az [ismét]háborúra készülő korszak emberideálját tartotta szem előtt.”¹⁴

A lexikonok közül a két legnépszerűbb volt a *Révai* és az *Új Idők Lexikona*. A *Révai* (1915) egyébként gazdag anyagában *A legújabb magyar irodalom* címmel emeli ki a kortárs irodalmat, Kiss Józseftől, Endrődi Sándortól vagy Komjáthy Jenőtől indulva jut el Szabolcska Mihályig, Pósa Lajosig vagy Lampérth Gézáig. Kaffka Margitnak és Tormay Cecilnek szentel egy fél mondatot, többször említi viszont Palágyi Menyhért, Herczeg, Gárdonyi, Rákosi Jenő nevét. Felsorolja Szép Ernőt, Oláh Gábort, Harsányi Zsoltot, Erdős Renéet és Gyóni Gézáat is. Érdekes viszont a *Nyugatról* és Adyról leírt szócikke, melyben Révai a lexikon műfaját tekintve szokatlanul támadó szellemben jellemzi a folyóiratot és a költőt, akiktől a nemzeti hagyományokat félti: „Az európai és a nemzeti iránynak ezt a küzdelmét az utóbbi években újra aktuálissá tette a Nyugat szépirodalmi folyóirat körül csoportosuló legfiatalabb írói nemzedék föllépte, akik nemcsak szembe-

12 Szent István Társulat kiadása, 2. kiad., Bp., 1912, 352.

13 Sík Sándor, Bp., 1922. március.

14 Lásd 3. sz. jegyzetben, 28.

helyezkedve, hanem egyenesen támadva az Arany személyében összpontosuló nemzeti hagyományokat, a francia és német ultramodern költészet hatása alatt egy egészen új költői irányzatot indítottak meg. Megtagadták a nemzeti érzést és fölfogást, hadat izentek minden társadalmi és irodalmi konvenciónak; [Költészetük jellemzői:]az egyéniség és az önös érzelmek túlzó kultusza[...]féktelen érzékiség [...]az indítékaik [közül a legfőbb:] mindenáron újszerűsége [való törekvés]. [...] Érthetlenségbe vesző miszticizmusban keresték a költői hatás eszközeit. Ennek a szellemében teljesen kozmopolita költészetnek megindítója és vezére Ady Endre, korunk [...] elvitathatatlanul tehetséges költője[...]" Ady mellett Ignotus, Kosztolányi, Karinthy, Lesznai Anna, Kemény Simon és Füst Milán kerül a moderneskedők sorába. Megjegyzendő: ezzel akaratlanul is ráértett a huszadik századelőt meghatározó irodalmi folyamatok legfontosabbikára, amelyet Bodnár György a *Nyugat* forradalmaként határozott meg.¹⁵ Az irodalmi vonatkozású szócikkek között van egy *Világirodalom* is, amely tizenöt sorban a fogalmat rögzíti és négy-öt nevet sorol fel. Az *Új Idők Lexikon*ának megjelenése huszonegy évvel később indul.¹⁶ XX. század-szócikk – mintegy ellenpárjaként a *Révainak*, mindjárt Ady munkásságának méltatásával kezdődik: „[...]az új kor egyéni, erkölcsi, világnézeti kérdéseit költők és írók merészebb hangon és új formák közt igyekeztek kifejezni. Valósággal forradalmi hatása volt Ady Endre fellépésének. Ma már minden irány hívei elismerik, hogy legtöbbet támadott versei a magyar lélek legmélyéből fakadtak, életre akarták ostorozni az alvó országot, megmenteni attól a sorstól, hogy idegen érdekekért áldozza fel magát. Ugyanazt akarta tehát, amit az Arany–Petőfi-hagyományokat követők újabb nemzedéke: Szabolcska Mihály, Bárd Miklós, Vargha Gyula, ... formában pedig azt a felszabadítást folytatta, amely már az ugyancsak Arany-követő Kiss Józsefnél is jelentkezett.” Ezek után Babitsot, Kosztolányit, Tóth Árpádot, Juhász Gyulát mint *az ösztönös lángelme közvetlen utódait* említi. A prózairodalom képviselői között sok tehetséges, akkoriban induló fiatal neve is megtalálható, így Kodolányi Jánosé, Bibó Lajosé, Márai Sándoré, Németh Lászlóé, Szabó Pálé. Végül Tamási Áron, Nyíró József és Füst Milán mellett először szerepel Illyés Gyula, Erdélyi József, Szabó Lőrinc, Áprily Lajos és József Attila, valamint Molnár Ferenc neve. A kor irodalmának e szélesebb körű megrajzolásához persze bizonyára hozzájárult egy fontos nagy vállalkozásnak a megjelenése, amely nemcsak anyagában, hanem szemléletmódjában is jelentősen gazdagította a lexikonszerkesztők és írók irodalomképét: Benedek Marcell irodalomtörténete.¹⁷

A korszak kánon-alakulásának szempontjából – összehasonlítva a hivatalos kánonokkal – a magyar sajtótörténet érdekes kiadványai, a napi- és hetilapok mellékleteként megjelenő naptárak, évkönyvek és irodalmi sorozatok eltérő és érdekes képet mutatnak.

15 BODNÁR György, *A modern költőiség szótára és grammatikája = Jövő múlt időben*, Bp., Balassi Kiadó, 1998, 11–17.

16 1936 és 1942 között 24 kötetben látott napvilágot.

17 BENEDEK Marcell, *A modern magyar irodalom*, 1924.

Ezek a sajtótermékek annak a fellendülésnek voltak köszönhetőek, amely a 20. századfordulón a hazai nyomdászat gépesítésével és tömeges elterjedésével a kiadásban és terjesztésben végbement. A fejlődést mutatja, hogy létrejöttek az olyan nagy könyvkiadók, mint a Franklin Társulat, a Tolnai-féle nyomda- és kiadóvállalat, a Révai-testvérek Irodalmi Intézete, vagy az Athenaeum, amelyek egyben a kor legnagyobb vállalkozásait is (pl. *A magyar nemzet története* című tizkötetes mű stb.) elindították és megvalósították. Megjelentek az első komoly periodikák, mint az 1878-ban indult, újszerű üzleti vállalkozásnak számító *Pesti Hírlap*, amely 66 évig működött,¹⁸ s a Légrády Testvérek kiadásában jelent meg. Szerkesztői írták róla a lap 1928-as jubileumi évkönyvében: „Ötven esztendővel ezelőtt olajmécses és petróleumlámpa fénye mellett kézzel szedték a *Pesti Hírlapot*,¹⁹ kézzel rakták a papírívket az akkori idők lassan cammogó sajtójába [...] Azóta megváltozott a világ és a lapcsinálás mestersége többet fejlődött, mint korábban évszázadok alatt [...]” E korszerűsödés alatt persze nemcsak a technikai újításokat lehet érteni, hanem az egész lap szellemiségét is, amely szerkesztői és szerzői által alakította széles olvasóközönségének ízlését, vagyis az éppen aktuális hivatalos felfogással szemben vagy a mellett kínálta igen színvonalas magyar és külföldi irodalmi válogatásait. A lap kánonalakító szerepét emellett befolyásolta nagy példányszámából következő, széles elterjedtsége,²⁰ valamint a szerkesztői szakértelem és lelemény. Az újságírás e klasszikus korszakában –1890 és 1930 között – még *kötelező* volt – enélkül sokszor hamar tönkrementek –, hogy a tulajdonosok és felelős szerkesztők mindig igyekezzenek megszerezni lapjuknak a legjobb technikai szakembereket és a legkiválóbb rovatvezetőket, újságírókat, akik ugyan pártokat nem, de mindig egy ismert ideológiát is képviseltek írásaikban. A *Pesti Hírlapot* a *Szabadelvű Klubban* alapították meg Tisza Kálmán anyagi hozzájárulásával, aki akkor szervezte szabadelvű pártját Deákék és a balközép részvételével. Így kerültek írók és politikusok vagy politikus írók – a lap szerzői és szerkesztői közé, úgy mint Jókai Mór,²¹ Falk Miksa, báró Kemény János, Lukács László, Tolnay Lajos, Mikszáth Kálmán, – hogy magáról Deák Ferencről ne is beszéljünk, s később Gárdonyi,²² Rákosi Jenő, a Pulszkyak vagy 1920-tól Kosztolányi. A szellemi újítás azonban egy újdonságnak számító, addig csak a nagy könyvkiadók által gyakorolt ismeretterjesztő koncepció

18 Csak sajtótörténeti érdekességként említem, hogy első székháza (nyomda, szerkesztőség és kiadóhivatal) a budapesti Nádor utca 7. számú házban volt, egészen 1894-ig. Ezt a házat báró Weiss, gazdag nógrádi földbirtokostól bérelték, akik nyomdájuk számára az udvaron hatalmas emeletes házat építtettek, amelynek tetején helyezték el a cinkográfát [nyomdai klisé]. 1894-től az újonnan fölépített Vilmos császár út 78. sz. alatti 4 emeletes palotába költöztek.

19 Azaz Kossuth lapját.

20 1900 és 1925 között kb. 200 ezer példányban jelent meg, s ezt még konkurens lapja, Az Est-lapok sem befolyásolták.

21 1884-től. Első cikkének címe: *Hogyan lettem filozemita*.

22 1898-tól.

cióval is párosult: a lap szerkesztői lapmellékletként egész könyvtárnyi sorozatot hoztak létre az előfizetői kör számára. Így jelent meg a *Pesti Hírlap Könyvtára*, a *Pesti Hírlap Kincsháza*, az 1880-as évek körül pedig a *Képes Pesti Hírlap*, a *Tanügy*, a *Kertészeti Újság* vagy a *Gazdasági és Házi Tanácsadó*: „A sajtó történetében először a Pesti Hírlap adott közönségének mindennapi újságja mellé Képes Pesti Hírlapot, Pesti Hírlap Vasárnapját, Divatlapját, Szakácskönyvét, karácsonyi albumokat, s elérte azt, hogy előfizetői körében minden családtag megtalálta a maga szórakozását ezekben a hasznos és tanulságos újtásokban.”²³ Az alapító Légrády Károly, aki maga is nagyon kedvelte a technikai újtásokat, ez idő tájt újság-automaták bevezetésével is kísérletezett. Azok árulták egy négykrajcáros pénzdarab fejében a *Pesti Hírlapot*. Ezt a módszert azonban a szegény, ámde leleményes inasgyerekek nadrággombjai miatt be kellett szüntetni. Ekkor már minden nagyobb vidéki városban terjesztették a lapot, s 1920. február 8-tól négy nyelven: angolul, franciául, olaszul és németül is megjelent Londonban, Bécsben, Párizsban és Berlinben voltak tudósítói.

A *Pesti Hírlap* egyik legnépszerűbb és legerjedtebb melléklet-sorozata a *Pesti Hírlap Lexikona*, valamint *Kincsestára* és *Nagy Naptára* volt.²⁴ Ezek az 5-600 – a lexikon esetében több mint ezer – oldalas kiadványok egyszerre hasznos információkkal és praktikus jegyzetlapokkal szolgálták a falusi gazdálkodót, valamint a kis- és nagyvárosi polgár kulturális igényeit. Nagy íróink és költőink, például Ady és Gárdonyi felfedezői között voltak. 1898-tól közöltek Gárdonyi-írásokat majd segítették *Az én falum* megjelenését, és 1906-ban kiadták *A láthatatlan embert*; 1899-ben Ady első verseiből közöltek, majd az *Új versek* kiadását támogatták, 1900-ban pedig Ambrus Zoltán *Pogányok* című regényét. A lap belső munkatársain kívül a magyar irodalom kiemelkedő egyéniségei publikáltak a *Pesti Hírlapban* Gárdonyi és Ady mellett: Molnár Ferenc, Bródy Sándor, Herczeg Ferenc, Krúdy Gyula, Tömörkény István, Móricz Zsigmond, Zilahy Lajos, Szász Zoltán, Bibó Lajos, Somlyó Zoltán, Rákosi Viktor, Erdős Renée és mások.

A *Pesti Hírlap Lexikonjának magyar irodalom-szócikke* is rendkívül gazdag. A századforduló-századelő irodalmából felsorolja Madáchot, Vajda Jánost, Reviczky Gyulát, Szigligeti Edét, Csiky Gergelyt, Gyóni Gézá és Kiss Józsefet. S érdekes végigtekinteni a magyar írókról külön is olvasható szócikkein is, amelyek többször fényképpel együtt jelentek meg. Babitsról 11 sort, Kosztolányiról és Móráról 21 illetve 22 sort, Adyról a nemzet nagy költőjeként említve, 32 sort közöltek. Az akkor nemrég elhunyt Tóth Árpádnak azonban csak a születési és halál évszámát, és műfajait közli: *író, költő, műfordító*. A *Lexikon* megjelenésekor (1937) már csaknem húsz éve halott Kafka Margitnak is csak pár sort, Kassák Lajosnak és Illyés Gyulának 4-4 sort szentel; az akkor 49 éves Füst Milánról

23 A *Pesti Hírlap Lexikona – A mindennapi élet és az összes ismeretek kézikönyve egy kötetben A-Z*, 3, Bp., Pesti Hírlap Kiadó, 1937, 1175. (lexikonszerkesztő nevét külön nem közlik).

24 Az MTA ITI Archívuma a *Kincsestár*ból 4 kötetet őriz: az 1926-os, 1927-es, 1931-es és 1932-es évi *Pesti Hírlap Nagy Naptárát*.

csak egy évszám és egy kétszavas definíció olvasható,²⁵ de ugyanennyi található József Attiláról is, aki a kötet kéziratának nyomdába adásakor (1937 első felév) még élt. De külön tárgyalja a lexikon az ókori görög és római irodalmat, és bőséges szócikkeket szentel az angol, a francia, az olasz és az orosz irodalomnak is. A névsorok igen impozánsak: az angoloktól kiemeli Fielding, Swift, Defoe, Shelley, Keats, Walter Scott, Thackeray, Dickens, Oscar Wilde, Galsworthy, Thomas Hardy, Huxley és Joyce nevét; a franciáktól Paul Claudel-t, Aragon-t, Romain Rolland-ot, Mauriac-ot, Proust-ot, Gide-t, Barbusse-t és Giradoux-t; az olaszoktól Carducci-t, Manzoni-t, D'Annunzio-t, Pascoli-t, Marinetti-t, Pittigrillit, Ada Negri-t és az akkor már Nobel-díjas Pirandello-t, az oroszoktól pedig Turgenyevet, Dosztojevszkijt, Tolsztojt, Gorkijt és Ehrenburgot, megjegyezvén, hogy „ezzel a csoporttal szemben a proletárirók műveikben a kommunista tanok követői, ezek: Gladkov, Solochov, Katajev, a lírikusok közül Jeszenyin és Majakovszkij érdemelnek említést.”²⁶

A *Pesti Hírlap Könyvtárának* – az önálló műveken kívül – kezdetben két évkönyvszerű kiadványa volt évente: „A Pesti Hírlap Nagy Naptára és A Pesti Hírlap Kincsesháza. A Nagy Naptár [...] tartalmában egy szépirodalmi és társadalomtudományi gyűjtemény minden érdekessége és értékessége egyesül a kiállítás szokatlanságával és szépségével” – írták róla a szerkesztők a már idézett 1928-as *Emlékkönyvben*. – „Nincs az életnek olyan ága, amelyről lexikális sokféleséggel ne tartalmazna nagyszerű közleményeket a Nagy Naptár.” Tartalmukat tekintve nemcsak a szó köznapi értelmében vett »naptaarak« voltak, hanem érdekes és igen színvonalas ismeretterjesztők is. Az egyszerű falusi gazda tájékozódhatott benne minden fontos tudnivalóról, amire szüksége volt, sőt saját bejegyzéseinek is talált helyet. A városi kis- és nagypolgár érdekes cikkeket olvashatott a nagyobb társadalmi eseményekről, az éppen aktuális divatirányzatról, az év technikai újdonságairól; a háziasszonyok hasznos tanácsokat kaphattak a főzésről, a szépségápolásról, valamint a kisebb betegségek házi kezeléséről; a gazdasági év adatairól közgazdasági rovata számolt be, de sportrovatot és sajátos viccgyűjteményt is tartalmazott. A legszínvonalasabbak rendszerint azonban irodalmi rovatai voltak. Kezdetben *Szépirodalom* és *Szemelvények a kor irodalmából* címmel, később a kettőt összevonták *Írók és költők* címen. A rovatok érdekessége, hogy az írások mellett majdnem minden évben fényképet és rövid életrajzi összefoglalót is közöltek az egyes szerzőkről, így ezek mára sajátos adatforrássul is szolgálhatnak. A *Naptárak* szerkesztőjéről keveset lehet tudni, a nevét csak az 1926-os szám címlapján találjuk meg, de a szerkesztőség megbecsülését jelzi, hogy a jubileumi emlékkönyv fényképét és pár soros életrajzát is közli. Schmittely József újságíró, eredeti nevén Szentirmay József²⁷ 1855-ben született és 1929-ig élt. Pályáját a *Budapest* című napilapnál kezdte, 1877-ben a Petőfi Társaság *Székesfehérvár* című lapjánál dolgo-

25 *Író és költő*.

26 Lásd a 22. sz. jegyzetet, 794–795.

27 Forrás: a SZINNYEI-féle *Magyar írók élete és munkái*.

zott, ahol első írása a *Hol ebédezett Petőfi 1845–46-ban* címmel jelent meg.²⁸ 1881-től haláláig volt a *Pesti Hírlap* munkatársa eleinte segédszerkesztőként, majd a *Nagy Naptár* szerkesztőjeként. „A Pesti Hírlap munkatársa [...] a szerkesztői gondosság, lelkiismeretesség és szívós munkakészség kiváltságos egyénisége”²⁹ – jegyezték fel róla szerkesztőtársai. Az 1930-as naptár-évkönyvet még ő állította össze, azután azonban a Kiadó már nem közölte a szerkesztők nevét.

Archívumunk legkorábbi példánya az 1926-os évjáratú *Nagy Naptár*. Ennek *Szép-irodalom*-rovata Rákosi Jenő szellemes bevezetőjével kezdődik *A kalendárium* címmel: „[...] Én tudok egy Halhatatlant – írja –, amely biztosabb a maga dolgában, mint akár Homér, akár Sexpir, akár Petőfi, noha soha nem soroztatott a klasszikusok közé. Ez a halhatatlan a – kalendárium, amely minden évben meghal és minden esztendőben feltámad, azaz újra születik [...]. El tudja-e a ma embere képzelni, hogy volt idő, midőn az átlag magyar ember egész könyvtára a – lőcsei kalendárium volt. Ez az őse a magyar naptárirodalomnak [...]. Óh azok a régi jó idők! Akkor keletkezett a fennhéjázó mondás, hogy *estra Hungariam non est vita, si est vita, non es ita.* [...]” Aztán egy „mágnás nagy lelki tusák után ... 1825-ben egy évi jövedelmét ajánlotta fel az országgyűlésen egy magyar tudós akadémia alapítására. Ami azóta történt, mindnyájan tudjuk. Az pedig világos, ha valahol tudós akadémia alakul, az halálos dőfés a lőcsei kalendárium uralmának. Ám a lőcseit meg lehetett ölni, a kalendárium maga halhatatlan. Mert szalad az idővel, sőt előtte szalad, s hogy mily sikerrel, azt konstatálhatja mindenki, aki ezt a könyvet forgatja. [...]” Ezt igazolja a folytatás, mely novellákat közöl többek közt Herczeg Ferentől (*Flóris és a sors*), Hegedűs Lóránttól *Mikor Budavárában...*, Surányi Miklóstól, Schöpflin Aladártól *Mézesetek*, Szini Gyulától *Kutyabőr*, Kosztolányi Dezsőtől *Profécia*, Pásztor Józseftől *Az esernyő*, Falu Tamástól *Léghuzam*, Sas Edétől *Felicita hercegnő*, Porzsoló Kálmántól *Az utolsó nászút*, Nagy Lajostól *A krokodil* és Kosáryné Réz Lolától *A jó herceg és a felesége* címűt. Közli Kosztolányi versét, a *Szegényeket* és válogatást versfordításaiból, Somlyó Zoltán *Új tömjén ég*, valamint Palágyi Lajos *Munka után* című költeményét. Közöl rövidebb darabokat, például Bartóky József *Mohács után* című színművét. A külföldi irodalomból is válogat, ott van Shakespeare tragédiájának angol népballada-forrása, a *Balлада Lear királyról*, vagy Roberto Bracco *Revolver* című darabja – mindkettő Radó Antal fordításában. Szerepel Gorkij *A dolgozat* és Jack London *A harcos férfiak* című novellája, O’Henry *A rézbőrű főnök váltságdíja*, valamint olyan, egykor divatos, de ma már teljesen ismeretlen szerzőtől, mint C. W. Leadbeater *A tűzkirálynő*, valamint J. E. Poritzky *Az idegen* című írása.

Az 1927-es *Naptár* is az irodalmi rovattal és Rákosi Jenő bevezetőjével indul. Az olvasó és irodalom e naptár közvetítésével való egymásra találását a terített asztal-boros hordó és az újságolvasó metaforájával jeleníti meg, így vázolja fel egy-két szellemes

28 Lásd még: *Pesti Hírlap, A 'Budapest' története, Történeti vázlat*, Bp., 1896/7, 8.

29 *Pesti Hírlap Lexikona*, 941. – Lásd még a 22. sz. jegyzetet.

vonással a közvetítő újságíró, valamint az újság és olvasója egymáshoz való viszonyát és egymásra hatását: „Hölgyeim és Uraim, a Pesti Hírlap nevében köszöntöm a Pesti Hírlap olvasóit. Mert ez a kettő: a lap és az olvasója voltaképpen egy test és egy lélek. Mert mi az újság lap közönség nélkül? Bor, hordó nélkül. A közönség az a szilárd donga, ... amely nélkül a bor szétfolyik ... És mi a közönség újság nélkül? Maradjunk amellet, hogy hordó bor nélkül. Kívül esik a világ forgalmán, tájékozatlan abban a mi a föld kerekéségén nap-nap után történik. Az emberiség halad s aki újságot nem olvas, elmarad és a legsivárabb, a legkisszerűbb viszonyok közé süllyed. Nem tud semmiről, csak amit a szomszédok pletykáznak. [...]” Ennek a számnak a válogatása különösen kiemelkedő. Az *Írók és költők*-rovatot Jókai *Bebe* című novellája nyitja meg, melyet követ többek között Gárdonyi *Egy szál drót*, Herczeg Ferenc *Jancsi édesanyja*, majd Móríc Zsigmond *Hét krajcár* című remekműve. Ezután magyar költők következnek: Arany János (*Juliska leányomhoz*), Babits Mihály (*Két nővér*), Kosztolányi Dezső (*Hitves*), Juhász Gyula (*Múzsám, kibem hiszek*) és Oláh Gábor (*A fényhordó angyal*) versei. A sort külföldi klasszikusok folytatják, úgy, mint John Galsworthy *A rab*, Johannes Jensen *Az álomszuszék*, Massimo Bontempelli *Budapesti kaland*, H. G. Wells *A szerelem gyöngye*, Adam Villiers De ‘Isle Ysabeu királyné, Thomas Mann *Az éhezők*, Dosztojevszkij *Regény kilenc levélben*, végül Csehov *Pletyka* című elbeszélése. Ezután szintén külföldi klasszikus költők, mint Rilke, Oscar Wilde, Francis Jammes, Paul Claudel, Walt Whitman, D’Annunzio, Rimbaud, Verhaeren és Rabindranath Tagore verseit olvashatjuk, a sort pedig Bónyi János Herczeg Ferencről és Palágyi Lajos Vajda Jánosról szóló tanulmánya, valamint Hegedűs Lóránt *Tiszától Tiszáig* című satirikus politikai írása zárja.

A további évfolyamok számain is hasonló igényességgel és személettel állították össze: az 1929-esben többek közt Laczkó Gézától, Schöpflin Aladártól, Erdélyi Józseftől, Somlyó Zoltántól, vagy Justh Zsigmondtól közöltek egy-egy írást.³⁰ A világirodalomból olyan szerzők szerepeltek, mint Sherwood Anderson,³¹ Oeter Jacobsen,³² Maurice Maeterlinck verse, az *Ima* vagy a finn Eino Leino *A magyarokhoz* című költeménye. Az 1931-es magyar irodalmi válogatásából Pásztor József,³³ Schöpflin Aladár³⁴ és Szini Gyula elbeszélését említhetjük,³⁵ míg a külhoniak közül Aldous Huxleyt (*Tündérkeresztmama*), André Maurois *A nagy vadászterület* vagy az olasz Guido Milanese³⁶ *Vang-vang blues, fox trot* című írását.

30 LACZKÓ Géza, *Einstein*; SCHÖPFLIN Aladár, *Imre*; ERDÉLYI József, *Rózsa és Ibolya*; SOMLYÓ Zoltán, *Őzi síp* (1929); JUSTH Zsigmond, *A falu ajándoka* (1920).

31 *A gyilkos* című novella.

32 *A Selyemcipő az aranykaptafán és az Arcképem körül* című versek.

33 *A harang* című novella.

34 *A nap hőse* című novella.

35 *Genovéva barlangja*.

36 Guido Milanese (1875–1956) olasz elbeszélő, eredeti foglalkozása haditengerész, admirálisként ment nyugdíjba. Elbeszélései a tengeri életéről vagy a háborúról szólnak. Művei: *Fiamme del’ arca* (*Az oltár lángjai*) című regény (1929); *L’ancora d’oro* (*Az aranyhorog*) című elbeszélés (1925).

Az 1932-es számban először jelenik meg Móra Ferenc-írás, *Az utolsó lopás*, Szabó Lőrinc-vers, a *Hajnali rigók* és Zsolt Béla verse, a *Végy példát a vadásztól*. A külföldi írók és költők sorában a legjobb kortársakból válogatnak: Ernest Hemingway *Gyilkosok* című novelláját, Berthold Brecht *A lila rém*, James Joyce *Egy sereget hallok*, Lionello Fiumi³⁷ *Nagyon halk és regényes ábránd*, valamint Erich Kästner *A pincér dörmög* című költeményét. Említésre méltó még egy külön portré Johann Wolfgang Goethe-ről. 1933-ban Illyés Gyula, Oláh Gábor, Sárközy György, Zilahy Lajos, a külföldiek közül például Strindberg vagy a francia Georges Duhamel novelláját olvashatjuk. 1934-ben teret kap Tersánszky (*Grillusz úr sárga rigói*) és Szép Ernő novellája (*Jó tolla van, kedves öcsém*), Fodor József (*Falevelekre ird*) és Rudyard Kipling verse (*Ha*), valamint Katherine Mansfield angol író *Napsugár és holdsugár* című írása.

Az 1935-ös kötet verses beköszöntőt közöl, majd Herczeg Ferenc *Utazás Almirába* című novelláját. Mellette Kosztolányi (*Halotti beszéd*) és Szép Ernő (*Tiszapart*) versei, Harsányi Zsolt (*Viszontlátás*), Heltai Jenő (*Az utitárs*) és Erdős Renée (*Nyári eső*) című novellái, a külföldiek közül pedig O'Henry *A bútorozott szoba* és Achille Campanile *A tolvajképű ember* című írás. Az utolsó, 1936-os kötet is verses beköszöntővel indul, majd többek közt a magyarok közül az előbbi évben is olvasható Herczeg Ferenc, Szép Ernő, Heltai és Kosztolányi-novellákat találunk, a külföldiek közt pedig Pirandello *Papírvilág* című novelláját.

Évről évre láthatjuk az évkönyvek igényes irodalmi válogatását, melyekben a szerkesztők nemcsak a szimpla szórakoztatást, hanem a színvonalas válogatást és népszerű ismeretterjesztést is célul tűzték ki. A szerzők közül akik »nem jutottak be« az évkönyvekbe, helyet kaphattak a másik típusú kiadványban, a *Pesti Hírlap kincsházában*, amely ugyancsak évente, de az év felénél jelent meg. Így olvashatjuk például Lovik Károly (*Zsánky*), Csathó Kálmán (*Sikátoriné*), Molnár Ferenc (*Olga hercegnő*), Áprily Lajos (*Esti dal*), Tóth Árpád (*Tavaszi elégia*) című művét, a külföldiek különösen gazdag sorából pedig A. Dumas, Milton, Victor Hugo, Balzac, Musset, Renan, Heine, Baudelaire, Dosztojevszkij, Poe, Verlaine, Balzac vagy Jules Renard írásai emelhetők ki. A *Kincsház* hasonlóan a *Naptár*hoz, történeti, művészettörténeti és tudományos tárgyú cikkei mellett 5–600 oldalon közölte irodalmi válogatásait. Szerkesztői *magyarázata* szerint munkájuk a nagyközönségnek szóló ismeretterjesztő mű, „[...] lexikon, amely szórakoztató olvasmány és nélkülözhetetlen adattár, hasznos kézikönyv és dísz mű, emlékeztető a múltra, beszámoló a jelenről és hirdetője a magyar jövőnek!”³⁸ A köteteket mintegy 4000 nevet és tárgyszót tartalmazó mutató egészíti ki.

37 Lionello FIUMI (sz. 1894-ben) a harmincas évek olasz költészetének vezéregyénisége, a szabadvers híve volt. Versesköteteinek témája a külváros világa, hangvétele szenvedélyesen romantikus. Főbb kötetei: *Virágkor*, *Fátyolszövetek*, *Csupa szív*, tanulmánykötetet írt többek közt Corrado Govoni olasz íróról, valamint prózaköteteket (*Tévedező szemek*, *És még mindig szeretünk*). 1930-ban Kosztolányi írt róla a Nyugatban. 1973-ban hunyt el.

38 *A Pesti Hírlap Kincsháza*, 1927, *Egy kis magyarázat*, 15.

A 20. század első évtizedeiben a lexikonok és tankönyvek, valamint az olvasóközön-
ség körében legelterjedtebb népszerű kiadványok irodalmi anyaga egymáshoz viszonyítva
több tanulságot is sugall. Az előbbiekből felfedezhető a *romantikus népi-nemzeti* érté-
kekhez való ragaszkodás és nehezen változó konzervatív szemléletmód. Tudjuk, a 19.
századvég – 20. századelő irodalomtörténeteinek írói nem pusztán saját értékrendjüket
érvényesítették, hanem az őket befogadó Magyar Tudományos Akadémia vagy a korabeli
irodalmi társaságok szemléletmódját is. De a *Pesti Hírlap Nagy Naptára* és *Kincsháza*,
valamint *Lexikona* a maga korában – hűen saját klasszikus magyar hagyományaihoz –
ennél liberálisabb és modernebb értékrendet tükröz. Szerkesztői nyitottak voltak és fogé-
konyak mindenre, ami új, s a magas színvonal tartására törekedtek, tartalomban és kül-
sőségeiben egyaránt.³⁹ A *hivatalos* kiadványok precízen felsorolják névsoraikat,
lelkiismeretesen közölnek adatokat, s csak ritkán mondanak hosszabb kommentárt. Ha
megteszik, ennek a pusztán szavaknál több a jelentősége (mint például a *Révai Lexikon*
Ady esetében). A *Nagy Naptár* és a *Kincsház* mai szemmel olvasva is – igaz, műfajánál
fogva könnyebb helyzetben, de mégiscsak a legújabbat adhatja, amikor kiválasztja köz-
lésre szerzőit. Ám tapasztalhatjuk, hogy ennek az újszerűségnek és igyekezetnek is van-
nak bizonyos korlátai, amelyek nemcsak a közlés számában, hanem a kommentárokból
is megmutatkoznak. Amíg e két sorozat rendszeresen közli Kosztolányit, Szép Ernőt vagy
Tersánszkyt, csak Illyésig és Oláh Gáborig merészkedik el. De sem Adytól, sem Babitsól
nem olvashatunk semmit, a többi nyugatos közül is csak kettőt-hármat ismertet. Eközben
a *Pesti Hírlap Lexikona* 11 sort közöl Babitsról, Móráról 22-t, Kosztolányiról 21-et,
Kaffkáról, Tóth Árpádról és Füst Milánról is több adatot, sőt az éppen a *Lexikon*
megjelenési évének végén elhunyt József Attiláról is. Magáról Adyról fényképet és 32
sort, melyben ki is jelöli a költő és társai méltó helyét: „Az igazi irodalmi forradalmat Ady
föllépése jelenti. Modern, szenvedélyes szerelmi lírája, szociális hangja és belső meg-
hasonlásai a magyar költészet eddig szokatlan meggazdagodását, új tárgy bővülését és
nyelvi, formai fejlődését hozták magukkal. A háború utáni társadalmi, politikai és gaz-
dasági viszonyok közepette értékes elmélyedő írógeneráció állt időszzerű mondani-
valójával a nyilvánosság elé. Az új írók tudásban, tapasztalatban elődeiket is felülmúlva
töreksenek elődeik nagy munkáját méltóképpen folytatni.”⁴⁰

E népszerű kiadványok tehát nemcsak bővebb ismereteket tudtak nyújtani olvasóik-
nak, hanem modernebb hangvételükkel és irodalmi válogatásaikkal túlléptek nehéz-
kesebb vetélytársaik egyoldalú kánonján is. A Légrádyak vállalkozása ugyanis más olvasói
réteget célzott meg, mint a konzervatív kánon: „Ötven esztendőn keresztül kormányoktól
és mindenkitől függetlenül küzdött a *Pesti Hírlap* a magyarságért és az igazságért. Nem

39 Gondolok itt például a kiadványok akkor újnak számító technikával készült gazdag fotó- és
rajzanyagára.

40 Lásd 7. sz. jegyzet, 662–665.

pályázott a hatalom kegyére. Vele szemben – gyakran üldöztetésnek kitéve – az alkotmányt, a szabadságot, a kicsinyeket és a gyengéket védte ...nem volt sem a gazdagok, sem a szegények újságja, és csak egy urat ismert: a magyar nemzetet.”⁴¹ A *Pesti Hírlap* szerkesztési és kiadási gyakorlata persze egyáltalán nem egyedi jelenség a hazai sajtó 20. század eleji történetében, hiszen 1910-től *Az Est*-lapok kiadványai jelentettek további konkurenciát. Ez azonban már egy másik tanulmány tárgya, amely tovább fogja bővíteni az összehasonlító kánonkutatás ma még feltáratlan forrásait.

41 *A Pesti Hírlap Emlékkönyve 1878–1928*, Bp., 1928, 144.